

SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA KASB-XUNAR VA KASB TANLASH MASALALARI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Biologiya yo'nalishi 1-ko'rs 2-23 guruh
talabasi Daulova Sevinch Baxtiyorovna
Tel:+998-91-562-7282

Annotatsiya: Ma'lumki, xar qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy barqarorligi uning fuqarolarining aqliy va axloqiy salohiyatini yuksak darajada rivojlanganligiga bog'liq. Inson bolasi kamolga yetgani sari ilmga, ma'rifatga talpinadi. Dastlabki saboqni xam u maktabdan oladi. Ammo kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarga ta'lim berish ularni o'qitish bilan bog'lik ayrim muammolar bugungi kunda kishini o'ylantirib quyayotgani tabiiy. Chunki zamonaviy shiddatkor jamiyat esa yetuk bilimdon mutaxassis kadrlarga muxtoj bo'lib boraveradi. Bu ham tabiat qonuni "Eng muximi shuni anglab yetishimiz kerakki, kadrlar masalasini xal etmas ekanmiz, sa'i-harakatlarimiz kutilgan natijalarni berishi, xayotimiz ma'naviyatimiz o'zgarishi qiyin kechadi. Demakki, zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimini islox qilish zamon talablariga mos kadrlar tayyorlash ishini yo'lga qo'yish faoliyatimizning bosh yo'nalishi bulmog'i darkor. Shu kabi masalalarni yoritish uchun Sharq allomalari asarlarida kasb-xunar va kasb tanlash masalalarini o'rtagib chiqdik va maqolamiz maqsadini shunga qaratdik.

Kalit so'zlar: Ta'lim, Sharq allomalari, kasb-hunar, kasb-sirlari, o'qituvchi, o'quvchi

Sharqda yoshlarga ta'lim va tarbiya berish, ularga kasb-hunar o'rganish Qadimiy an'analaridan xisoblanadi. Ayniqsa, hunarmand va kosiblar me'mor va naqqoshlar, dexqon va chorvadorlar, o'z farzandlari yoki shogirdlarini tarbiyalashga kasb-sirlarini o'rganishga juda katta ahamiyat berganlar. Xalqimizning yosh avlod tarbiyasiga bu qadar e'tibor berishini ko'rsatuvchi turli-tuman naqlar va rivoyatlar maqollarning asrlar osha to'planib kelganligini ham aloxida qayd etish urinlidir. Jumladan, "Ustozdan o'zmagan shogird, shogird emas", "Hunarli kishi xor bo'lmas" yoki "Bir yigitga yetmish hunar oz" kabi ko'plab xikmatli so'zlar borki, ular kadim-kadimdan ota-bobolarimiz yosh avlodni ruhan va jismonan barkamol hamda o'ziga munosib biror-bir kasb-kor egasi bo'lib yetishishlariga da'vat etib kelganlarining yaqqol isbotidir.

Sharq mutafakkirlari ta'limotida o'g'il va qizlarga ta'lim va tarbiya berish bilan birga ularni kasb-hunarga o'rgatish g'oyasi ham muxim o'rin egallaydi. Bundan ko'rinadiki, kasb tanlash, kasbga yo'naltirish masalalari xozirgi kun uchun yangilik

bo‘lmay, balki azaliy muammo sifatida) o‘rganib kelinmoqda. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Jomiy, Axmad Donish, Davoniy va boshqalar tomonidan yozilgan asarlarda muammo atroflicha talqin qilingan.

Buyuk qomusiy olim Abu Nasr Forobiy kasb-hunar to‘g‘risida ilk fikrlarini bildirib, qimmatli maslaxatlarni berganlar, chunonchi ta‘lim so‘z va kunikmalar majmui, tarbiya esa amaliy malakalardan iborat ish-harakat ekanligini, muayyan kasb-hunarga berilgan, u bilan qiziqqan kishilar shu kasb-hunarning chinakam shaydosi bo‘lishini aytgan. Bu muloxazalardan ko‘rinib turibdiki, kasb-hunar insoniyat uchun azaldan juda zarur xayotiy vosita bo‘lib kelgan.

Abu Nasr Forobiyning ta‘kidlashicha, “ta‘lim-degan so‘z xalqlar va shaharliklar o‘rtasida nazariy fazilatlarini birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o‘rtasidagi tug‘ma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so‘zdir.

Ta‘lim faqat so‘z va o‘rganish bilangina bo‘ladi. Tarbiyachi esa amaliy ish tajriba bilan, ya‘ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo‘lgan ish-xarakat, kasb-hunarga berilgan bo‘lishi, o‘rganishidir” - deydi.

Forobiy ta‘lim-tarbiya ishlarini ikki yo‘l bilan amalga oshirishni nazarda tutadi.

“Amaliy fazilatlar va amaliy san‘at kasb-hunarlar va ularni bajarishga odatlantirish masalasi”ga kelganda, bu odam ikki yo‘l bilan xosil qilinadi; bo‘lardan birinchisi - qanoatbaxsh so‘zlar, chorlovchi, ilxomlantiruvchi so‘zlar yordamida odatda xosil qilinadi, malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g‘ayrat, intilish harakatga aylantiriladi.

Ikkinchi yo‘l yoki usul - majbur etish yo‘li. Bu usul gapga kunmovchi qaysar shaharliklar va boshqa saxroiylar xalqlarga nisbatan qo‘llaniladi. Chunki ular o‘z istaklarigacha so‘z bilan g‘ayratga kiradiganlardan emaslar. Ulardan birortasi nazariy bilimlarni o‘rgatishga kirishsa, uning fazilati yaxshi bo‘ladi. Kasb-hunarlarini va jo‘z‘iy san‘atlarni egallashga intilish bo‘lmasa bunday odamlarni majbur etmaslik kerak. Chunki shahar xalqlariga tarbiya berishdan maqsad - ularni fazilat egasi qilish va san‘at axllariga aylantirishdir.

Tabiblik kasbining moyasi inson tani va uning a‘zosidir. Uning maqsadi shu a‘zolar uchun kerakli bo‘lgan soglomlikni xosil qilish va ularni kasal bo‘lishdan saqlashdir.

Tabiblik uchun zarur bo‘lgan faoliyat agar u kasal bo‘lsa, sog‘ligini tiklashdir. Bu ishni asbob va vositalarsiz amalga oshirish mumkin emas. Tabiblar kasalliklarning xar biri uchun dori-darmon topadilar. Tabiblik hunari yetti turli bilimni o‘z ichiga oladi.

- 1) inson a‘zolarini ayrim-ayrim jixatlarini o‘rganish;
- 2) salomatlik xolati, ularning ta‘sirlanishini o‘rganish ;
- 3) turli kasalliklarning sabablari va ular bilan bog‘lik bo‘lgan tasodifiy xodisalarni o‘rganish;

4) salomatlik va kasaplikning belgilari, sabablari, dalillari, butun badanda, ayrim a’zolarida ko‘rinadigan kasallik alomatlarini o‘rganish va bilish;

5) sodda va murakkab dorilarni bilish, tabiblik hunarida ishlatiladigan asboblarni o‘rganish va ularni ishlata olish;

6) sog‘lom badanda salomatlikni saqlash uchun zarur bo‘lgan qonun-qoida harakatlarni o‘rganishni bilish;

7) badanda sog‘lik-salomatlikni tiklash uchun zarur bo‘lgan qonun-qoida va harakatlarni bilish.

Forobiyning fikricha, insonning kasb-hunar va san’atdagi fazilatiga kelsak, bu fazilat tug‘ma emasdir, aks xolda uning fikru-fazilatida mutlaqo kuch va ulug‘lik bo‘lmas edi. Agar kasb-hunar fazilati tug‘ma bo‘lganda podshoxlar ham o‘zlari ishlab va harakat qilib emas, balki podshoxlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo‘lgan, tabiat talab qilgan tabiiy majburiy bo‘lib qolar edi. Nazariy va buyuk fikriy fazilat ulug‘ tug‘ma fazilat va ulug‘ (kasb-hunar) fazilati odat - malaka bo‘lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani xosil qilishning va odatga aylantirishning sababi bo‘ladi, bunday odamlar cheksiz, juda kuchli tabiat va irodaga egadirlar.

Agar insonda mana shunday go‘zal xususiyatlar yoki fazilatlar birlashsa, uyg‘unlashsa, shundan sung u o‘zidagidek go‘zal fazilat va irodani xalqlar va shahar ahillarida xosil qilish yo‘llarini o‘rganishi kerak. Lekin xalqlar va shahar ahillarida axloq, odob, rasm-rusm, kasb-hunar, odat va irodani xosil qilgani uchun insondan zur kuch va qudrat talab qilinadi. Bu ikki yo‘l bilan, ya’ni ta’lim va tarbiya yo‘li bilan xosil qilinadi. Ta’lim degan so‘z xalqlar va shaharliklar o‘rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o‘rtasidagi tugma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so‘zdir.

Ta’lim so‘z va o‘rganish yo‘li bilangina bo‘ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o‘rgatishdir. Ya’ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo‘lgan ish-harakatlariga kasb-hunarga qiziksalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshigi bo‘ladilar.

Maqsadni amalga oshirishda jaxd va gayrat muljallanganligini bajarishda zur ta’sirga egadir. Nazariy bilimlarni yo ustozlar yoki hikmatlar o‘rgatadilar.

Yoshlar yukorida aytib utilgan narsalar, kasb-hunar shu tajriba jaxd va gayratga ega bo‘lganlari va shu narsalarni o‘z vujudlarida singdirganlaridan sung ularni asta-sekin egallay boradilar hamda yuqorida aytib o‘tilgan fazilatlarini aniqlab borib, nazariy bilimlarning hammasida mantiqiy fikrlash yo‘lini ishlatishga odatlanadilar. Shu tartibda bolalarga o‘rgatish yo‘li bilan ular kamolga yetguncha ana shu fazilatlar aniqlanadi va tarbiya qilinadi.

Forobiyning fikricha, baxtning turli darajalarining bir-biridan afzalligi uch xil alomatga qarab aniqlanadi. Biz quyida ko‘rib chiqyotgan hunar va san’atlarning bir-biridan afzalligi ham xuddi shu alomatlariga qarab aniqlanadi.

Hunar va san’atlar qaysi tur va soxalarga taalluqli ekanligiga ko‘ra bir-biridan afzal ko‘rinadi. Masalan bo‘z tuqish, shoyi tuqish, attorlik, xovli supurish, rake san’ati, fiqx ilmi, tabiblik yoki so‘z san’ati bir-biridan qanchalik afzal bo‘lsa, baxtga erishuv darajalari ham shunga o‘xshashdir.

Bundan tashqari bir turdagi san’at, hunar soxiblari ham malaka miqdori jixatidan farqlanishi mumkin. Masalan, bir xattot o‘z hunarining ko‘pgina sirlarini bilishi, keng bilim egasi bo‘lishi mumkin. Boshqa biri o‘z hunari sirlarini kamroq bilishi mumkin. Mazko‘r hunar xattotlikni yaxshi egallash uchun xattot tilni, so‘z san’atini, xusnixatni va xisob-kitob, riyoziyotni puxta bilishi zarur. Shu hunar egalaridan biri, masalan, xusnixatni va riyoziyotni yaxshi biladi, boshqasi ishni, so‘z san’atini va xusnixatning ba’zi jixatlarini yaxshi biladi, uchinchisi - mana shu ilmlarning hammasida moxir.

Agar u yoki bu shaxsning muayyan kasb-hunarga ishtiyoqi bo‘lmasa, uni majbur qilish mumkin emas, aks xolda u o‘zini qiynaydi va bu kasb-hunar unga baxt-saodat keltirmaydi, deydi. Davoniy insonga foyda keltiradigan kasbhunarni uchga bo‘ladi: buni kishilarning ruxiy quvvatiga bog‘lagan xolda tushuntiradi: birinchisini inson aqliga tegishlisi deb ko‘rsatadi va bunga vazirlik kasbini kiritadi. Ikkinchisi, ta’lim-tarbiya natijasida vujudga keladi, deb bunga astronomiya, matematika, tibbiyot, geometriya fanlari bilan shug‘ullanishni kiritadi. Uchinchisiga, kishilarning shijoati, jasurligi bilan bog‘lik kasblarni, ya’ni dushmanga karshi ko‘rash, chegarani ko‘riqlash va boshqalarni kiritadi. Olim kasbi bo‘lmagan biror kasb bilan shug‘ullanmaydigan kishilarni qattiq tanqid qiladi. Otasining mol-mulkiga ishonib, kasb-hunar egallamaydigan yoshlarni qoralaydi. Mexnat qilish hunar egallashni targ‘ib qilar ekan, mexnat inson kamoloti va baxt-saodati manbai deb xisoblaydi.

Axmad Donish kasb tanlash, kasb yunaltirish kasb egalari xususidagi fikrlarini ko‘zdan kechirar ekanmiz, uning o‘qituvchilik kasbi xususidagi qarashlarida axloq masalasiga katta e’tibor berganligini ko‘ramiz. U o‘qituvchini talabalarga kuchli ta’sir etuvchi deb biladi. Uning ta’kidlashicha, o‘qituvchilik kasbini tanlaganlarning nopoklik niyatida bo‘lishi g‘oyatda zararlidir, chunki ular o‘zlaridagi axloqiy bo‘zuklikni yosh avlod o‘rtasida tarqatadilar. Demak, Axmad Donish o‘qituvchining axloqiy kiyofasiga katta e’tibor beradi. U o‘qituvchidan yosh avlod manfaatini birinchi uringa quyishni talab qiladi. O‘qituvchi o‘quvchi va talabalarga ko‘p bilim berish o‘z bilimini oshirish va chuqur o‘zlashtirish uchun o‘z ustilarida ko‘p ishlashlari lozimligini aytadi. Bundan ko‘rinadiki, Axmad Donish o‘qituvchi kasbga nisbatan jiddiy talab kuyadi. U go‘zal axloqlilik va chuko‘r bilimdonlikni o‘qituvchining go‘zal sifati deb biladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, sharq allomalari asarlaridagi kasb tanlash, kasbga yo‘naltirish borasidagi fikrlarni o‘rganish, ularni amaliy hayotga tadbiiq etish, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ongli kasb tanlashga yordam beradi. Bu esa bolalarni yoshligidanoq kasb-hunarga o‘rgatish jamiyatning asosiy vazifalardan biri

xisoblanadi. Shuningdek, ularda kasbga xos tushuncha, tasavvur va bilimlarini boyishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Айматова, Дилором Рuzимуротовна. "СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СВЯЗИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА К УРОВНЮ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ." E Conference Zone. 2024.
2. Ruzimurotovna, Aimatova Dilorom. "RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LIFE SATISFACTION." Conferencea (2024): 1-6.
3. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF SATISFACTION WITH FAMILY LIFE ON EMOTIONAL INTELLIGENCE." American Journal of Interdisciplinary Research and Development 23 (2023): 21-24.
4. Ойматова, Дилором Рuzимуротовна. "Хотира муаммосининг психологиуа фанида тадқиқ этилиши." Science and Education 2.5 (2021): 973-979.
5. Ruzimurotovna, Oymatova Dilorom. "The Study Of Memory Characteristics Of Adolescents And Methods Of Its Development.The American Journal of Social Science and Education Innovations 3.08 (2021):15-17.
6. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "Concepts Of Satisfaction With Family And Family Life." Genius Repository 26 (2023): 10-14.
7. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL RELATIONS IN CHILD EDUCATION IN THE FAMILY." British Journal of Global Ecology and Sustainable Development 23 (2023): 6-9.
8. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERRELATION OF FAMILY RELATIONSHIPS TO THE DEVELOPMENT OF CHILD INTELLECT." American Journal of Pedagogical and Educational Research 18 (2023): 12-15.
9. Ruzimurotovna, Oimatova Dilorom. "Concepts Of Satisfaction With Family And Family Life." Genius Repository 26 (2023): 10-14.